

پیامبر ﷺ در مدینه (۲)

مقدمه

در درس قبل با اقدامات اساسی رسول خدا ﷺ پس از ورود به مدینه و بعضی از مهم‌ترین رخدادها تا سال پنجم هجری آشنا شدید. در درس حاضر مجموعه رویدادها در فاصله غزوه خندق تا رحلت رسول خدا ﷺ بررسی می‌شود.

صلح حدیبیه و بیعت رضوان (شجره)

«همانا خداوند از مؤمنانی که زیر درخت با تو بیعت کردند، خشنود شد و دانست که در دلشان چه می‌گذرد؛ پس آرامش بر آنها نازل کرد و به فتحی نزدیک پاداششان داد.»^۱

حدود یک سال پس از جنگ احزاب، در ماه شوال سال ششم هجری، رسول خدا ﷺ تصمیم گرفت برای به جای آوردن اعمال عمره و زیارت خانه خدا عازم مکه شود. منشأ این تصمیم آن بود که حضرت در رؤیا دیدند وارد حرم شده، موی سرشان را تراشیده و کلید خانه کعبه را در دست گرفته‌اند. به دنبال این رؤیا – و با توجه به صادق بودن رؤیای پیامبران – رسول خدا ﷺ به مردم اعلام کرد که برای سفر عمره آماده شوند. دستور

حضرت بر آن بود که مسلمانان تنها با یک شمشیر غلاف شده حرکت کنند و از برداشتن هر نوع سلاح دیگر بپرهیزند، تا نشان دهند تنها قصد انجام عمره را دارند. این سفر، علاوه بر جنبه‌های معنوی، نوعی حرکت تبلیغی و سیاسی نیز به شمار می‌آمد، چرا که موجب توجه دیگر زائران خانه خدا به مسلمانان می‌شد. مشرکان قریش هنگامی که از حرکت مسلمانان به سوی مکه با خبر شدند، در سرزمین حدیبیه از حرکت آنان جلوگیری کردند و

۱- لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا (سوره فتح، آیات ۱۸ و ۱۹).

با وجود آنکه رسول خدا ﷺ به صورت مکرر اعلام کرد که تنها قصد به جای آوردن اعمال عمره را دارند، اما مشرکان همچنان مانع ورود آنان به مکه بودند. با پیچیده تر شدن اوضاع و به منظور آزمون میزان پایداری و استقامت یاران، به فرمان رسول خدا ﷺ مسلمانان در زیر درختی، با آن حضرت «پیمان پایداری» بستند که به «بیعت شجره» یا «بیعت رضوان» معروف شد.

با اصرار مشرکان بر جلوگیری از ورود مسلمانان به مکه، رسول خدا ﷺ ناچار شد به مذاکره با نماینده مشرکان بپردازد که در نهایت، به انعقاد پیمان صلح حدیبیه منجر شد. این پیمان مشتمل بر این مواد بود:

۱- متارکه جنگ بین طرفین به مدت ده سال؛

۲- تأمین امنیت جان و مال تجار مسلمان و مشرک؛

۳- آزادی قبایل در هم پیمانی با مسلمانان یا مشرکان؛

۴- الزام مسلمانان به بازگرداندن مسلمانان قریش که به مدینه بیایند و عدم الزام قریش به چنین تعهدی در برابر مسلمانان؛

۵- آزادی پیروی از اسلام در مکه؛

۶- انجام عمره توسط مسلمانان از سال آینده به مدت سه روز.

این پیمان، آثار ارزشمندی به دنبال داشت؛ از جمله: به رسمیت شناخته شدن اسلام توسط قریش، توقف جنگ، امکان دعوت جهانی برای رسول خدا ﷺ و نهایتاً فراهم آمدن زمینه های فتح مکه.^۱

فکر کنید و پاسخ دهید

بند چهارم پیمان حدیبیه به ظاهر نشانه سازش و کوتاه آمدن اسلام در برابر شرک بود، اما رسول خدا ﷺ همین بند را نیز سبب پیروزی اسلام می دید. علت این خوشبینی رسول خدا ﷺ را به کمک معلم خود مورد بحث قرار دهید.

دعوت جهانی

گرچه آیین اسلام، در جزیره العرب و در میان قوم عرب ظهور کرد و حضرت محمد ﷺ خود از نژاد عرب بود، اما اسلام یک کیش محلی و مخصوص قوم عرب نبود. گواه این سخن آنکه در آیات قرآن، قریش یا عرب، مخاطب واقع نشده اند؛ بلکه مخاطب قرآن، همه مردم (ناس) اند.^۲ در بعضی از آیات نیز با صراحت اعلام شده

در سال بعد (هفتم هجری) براساس یکی از بندهای صلح نامه، رسول خدا ﷺ به همراه دو هزار نفر از مسلمانان به مکه رفت و اعمال عمره را به جای آورد. این رخداد که استمرار پیروزی مسلمانان و نیز ارائه قدرت معنوی و سیاسی آنان بود، به «عمره القضاء» معروف شده است و در حقیقت تأویل همان رؤیای صادقانه رسول خدا ﷺ بود.

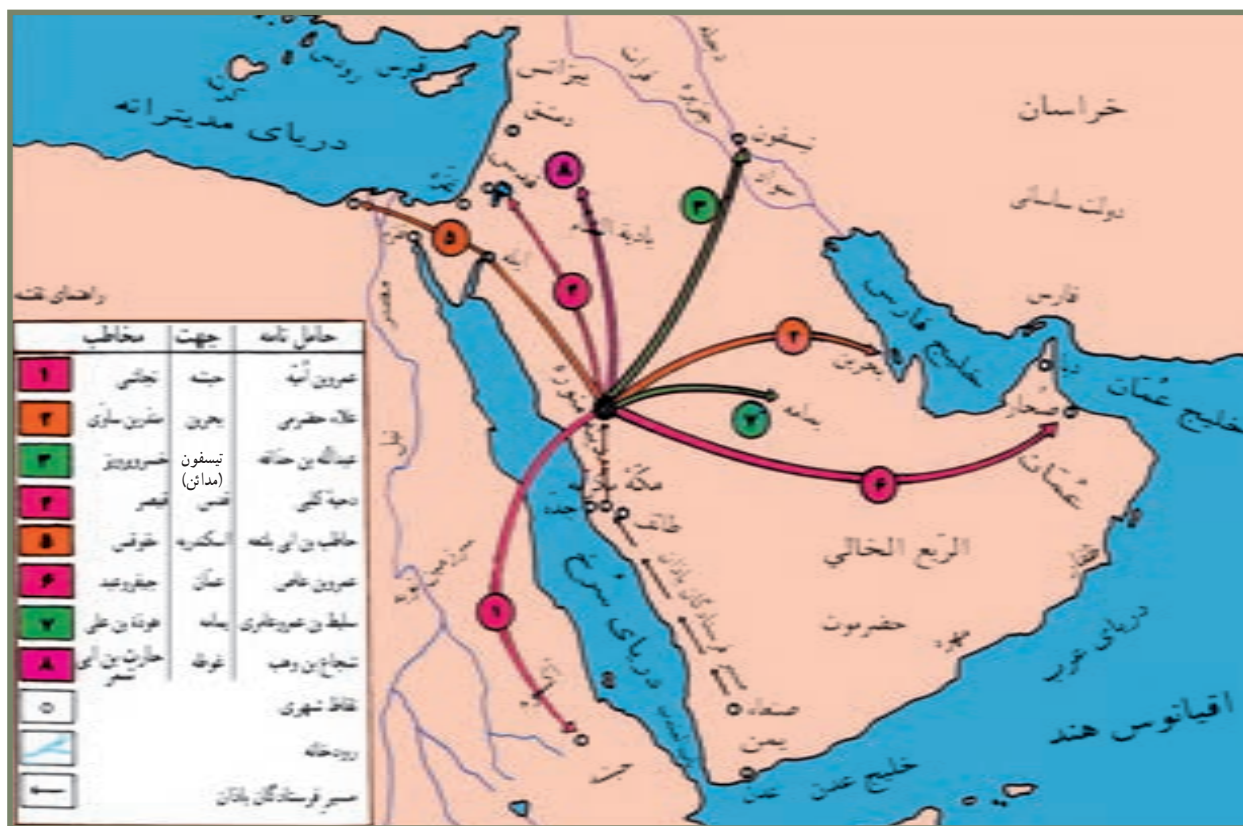
۱- شایان ذکر است که پس از تصمیم رسول خدا برای انعقاد پیمان صلح، بعضی از یارانش به آن حضرت اعتراض کردند؛ زیرا تصور می کردند معنای رؤیای صادقانه آن حضرت، ورود به مکه در همان سفر است! و رسول خدا ﷺ در پاسخ آنان فرمود: آیا من وعده همین سال را دادم؟ به خواست خدا شما در آینده داخل مکه خواهید شد. (شیخ طوسی، التبیان فی تفسیر قرآن، ج ۹ ص ۳۳۵)

۲- البته در مواردی که پیام، مخصوص پیروان اسلام است و وظایفی از آنها خواسته شده، مخاطب، ایمان آورندگان به اسلام اند.

جزیره العرب ارسال کرد. این کشورها عبارت بودند از : ایران، روم، مصر، حبشه، یمامه و منطقه‌ای از شام. البته این، طلیعه دعوت جهانی آن حضرت بود و نامه‌های دعوت حضرت تا پایان عمر ایشان به نقاط مختلف ارسال می‌شد.^۳ مضمون این نامه‌ها، مشابه یکدیگر و دارای عباراتی ساده و بی تکلف و در عین حال صریح و قاطع بود. واکنش زمامداران نیز یکسان نبود؛ مثلاً خسرو پرویز، ضمن پاره کردن نامه، از حاکم دست نشاندۀ اش در یمن خواست که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را به قتل برساند؛ ولی مُقَوِّس - حاکم مصر - ضمن احترام به نامه و پیک حضرت، هدایایی نیز ارسال کرد.

که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به سوی تمام بشریت مبعوث شده است؛ به این دو آیه توجه کنید : «بگو : ای مردم، من پیامبر خدا به سوی همه شما هستم». ^۱ «و ما تو را جز [به سِمت] بشارتگر و هشداردهنده برای تمام مردم نفرستادیم». ^۲

با توجه به نکته یاد شده و همچنین زمینه مناسب پدید آمده پس از صلح حدیبیه، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در اواخر سال ششم هجری، ابلاغ دعوت خویش به سران کشورهای مهم آن زمان را آغاز کرد. نقل شده که آن حضرت، در یک روز، شش نامه را به وسیله شش تن از یارانش برای شش تن از سران کشورهای اطراف

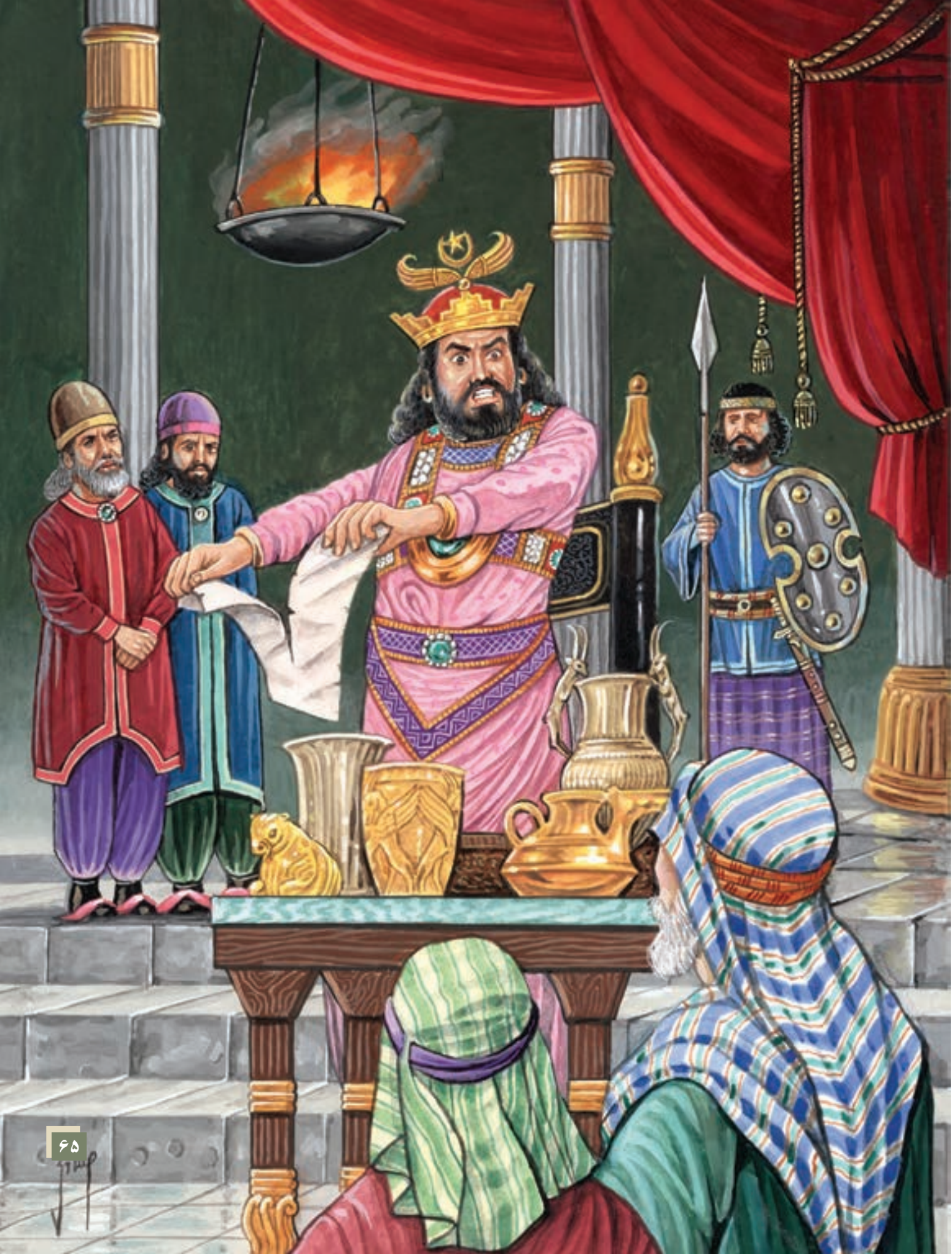
مسیر ارسال نامه‌های رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم به سران جهان، مأخذ : اطلس تاریخ اسلام، صادق آئینه‌وند

۱- قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعاً (سوره اعراف، آیه ۱۵۸).

۲- وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا. (سوره سبأ، آیه ۲۸).

۳- تعداد نامه‌های رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به سران مناطق مختلف را تا ۳۲ عدد برشمرده‌اند.

فتح خیبر آخرین دژ یهود

به منطقه خیبر، یهودیان به جای پذیرش دعوت اسلام یا تجدید پیمان، بنای جنگ را نهادند و سرانجام با فتح مهم‌ترین قلعه آنان (قلعه قموص) و قتل پهلوان معروفشان (مَوْحَب) به دست امیرمؤمنان علی علیه السلام پیروزی نصیب مسلمانان گشت.

در سال هفتم هجری رسول خدا صلی الله علیه و آله ناچار شد به همراه ۱۴۰۰ مسلمان به سوی قلعه‌های خیبر^۱ حرکت کند؛ زیرا فتنه‌گران یهودی، پس از خیانت‌ورزی و اخراج از مدینه، در خیبر سکونت کرده، آنجا را به کانون جدید توطئه بر ضد مدینه تبدیل کرده بودند. با ورود سپاه اسلام

بقایای قلعه خیبر

یک توضیح

در روزهای نبرد خیبر، هنگامی که فتح قلعه قموص به علت بی‌تدبیری و ضعف برخی فرماندهان مسلمان با دشواری مواجه شده بود، رسول خدا صلی الله علیه و آله جمله‌ای تاریخی بدین مضمون بر زبان جاری کرد که: «فردا این پرچم را به دست کسی خواهیم داد که خدا و رسول را دوست دارد و خدا و رسول نیز او را دوست دارند. او اهل حمله مکرر است و فرار نمی‌کند و جز با فتح و ظفر باز نخواهد گشت» و فردای آن روز، پرچم را به امیرمؤمنان علی علیه السلام سپرد.

۱- منطقه‌ای آباد و حاصلخیز در ۱۶۵ کیلومتری شمال مدینه، و دارای قلعه‌هایی مستحکم و محل استقرار یهودیان.

نبرد موته

تهدید نظامی و پیام قدرت به حکومت نبوی ﷺ در مدینه بود، رسول خدا ﷺ سپاهی سه هزار نفری را به فرماندهی «جعفر بن ابی طالب» بدان سو فرستاد. در درگیری میان دو سپاه که در منطقه موته رخ داد جعفر بن ابی طالب و زید بن حارثه و عبدالله بن رواحه که فرماندهی را به ترتیب عهده‌دار شدند، به شهادت رسیدند.^۲

رسول خدا ﷺ در ادامه تلاش برای گسترش دعوت اسلامی به نقاط مختلف جهان آن روز، در سال هشتم هجری، نامه‌ای را برای حاکم «بُصرا»^۱ در شام ارسال کرد اما او ناجوانمردانه، سفیر پیامبر ﷺ را در دهکده موته به قتل رساند. از آنجا که این رفتار، نوعی

غزوه موته (جیش الامراء)، مأخذ: اطلس تاریخ اسلام، صادق آئینه‌وند

۱- شُرَحْبِيل بن عمرو غسانی.

۲- مزار شهدای این نبرد، امروزه در کشور اردن قرار دارد و بنا و بقعه‌ای باشکوه بر فراز مزار جعفر و یارانش بنا شده است.

فتح مکه

تنبیه قریش، راهی مکه شد. سپاه اسلام براساس فرمان پیامبر ﷺ، بدون قصد خونریزی و در دسته‌های مختلف وارد مکه شد و تنها در بخشی که خالد بن ولید و گروه تحت فرمان او داخل می‌شدند، درگیری رخ داد. پیامبر اکرم ﷺ خانه ابوسفیان، مسجدالحرام و خانه‌های خود افراد مشرک را مکان امن اعلام کرد. پس از فتح مکه، بت‌های درون و بیرون کعبه شکسته شد؛ از جمله، بت هُبَل که به دست امیرمؤمنان علی علیه السلام شکسته شد. مشرکان مکه به شرط مسلمان شدن، مشمول عفو پیامبر ﷺ قرار گرفتند و به «طُلُقَا» (آزاد شدگان) معروف شدند. رسول خدا ﷺ همچنین گروه‌هایی را به نواحی اطراف فرستاد تا بت‌خانه‌ها را درهم شکنند.

براساس یکی از بندهای پیمان حدیبیه، هیچ یک از طرفین حق نداشتند در صورت درگیری هم‌پیمانانشان به آنها یاری برسانند؛ اما در سال هشتم هجری، قبیله بنوبکر (هم‌پیمان مشرکان مکه) با قبیله خُزاعه (هم‌پیمان دیرین بنی‌هاشم و سپس رسول خدا ﷺ) درگیر شدند. در این درگیری، مشرکان قریش - بی توجه به پیمان خود با پیامبر ﷺ - به یاری بنوبکر شتافتند. از آنجا که ابوسفیان از پیامد این نقض پیمان هراسناک بود، به مدینه رفت تا با پیامبر ﷺ تجدید عهد نماید، اما موفق به این کار نشد. در پاسخ به این پیمان‌شکنی، رسول خدا ﷺ در رمضان آن سال با همراهی سپاهی متشکل از ده هزار تن، برای

منطقه تبوک

درس‌های تبوک

بود، بدین جهت مردم رغبت چندانی برای حضور در این غزوه نشان نمی‌دادند. در این میان، بازار منافقان نیز برای کارشکنی و تشریح دشواری‌های این حرکت بسیار داغ بود اما با دعوت رسول خدا ﷺ و تشریح عظمت جهاد در راه خدا، تعداد زیادی از مسلمانان - به جز اندکی - آماده حرکت شدند. گفته شده که سبب

رسول خدا ﷺ در رجب سال نهم هجری، فرمان آمادگی مسلمانان برای حرکت به سمت منطقه تبوک^۱ را صادر کرد. منطقه تبوک، فاصله زیادی تا مکه دارد و مسیر حرکت نیز از سرزمین‌های خشک و سوزان می‌گذشت. از سوی دیگر، فصل گرم تابستان

۱- تبوک، ناحیه‌ای است در شمال جزیره العرب و در مرز شام، و تا مدینه ۷۷۸ کیلومتر فاصله دارد.

برای حضور در این غزوه، حدیث معروف «منزلت» را بیان کرد که توسط بسیاری از محدثان شیعه و اهل سنت نقل شده و از گویاترین شواهد و ادله مربوط به جانشینی امام علی (علیه السلام) پس از رحلت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است. ترجمه حدیث چنین است: «ای علی، مگر خشنود نیستی که نسبت به من همان مقام و منزلت را داشته باشی که هارون نسبت به موسی داشت؛ جز آنکه پس از من پیامبری نیست».^۱

اصلی فرمان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برای بسیج قوا و حرکت به سوی تبوک، گزارش‌هایی دال بر آمادگی امپراتوری روم برای حمله به حکومت نوپای مدینه بوده است. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در غیاب خود، علی (علیه السلام) را به عنوان جانشین، در مدینه منصوب کرد و فرمود: «کار مدینه جز با من یا با تو، سامان نمی‌یابد.» دلیل این کار نیز تحرکات مرموز منافقان در مدینه بود. آن حضرت، همچنین در پاسخ شایعات منافقان، مبنی بر عدم صلاحیت علی (علیه السلام)

غزوه تبوک، مأخذ: اطلس تاریخ اسلام، صادق آئینه‌وند

۱- «أَفَلَا تَرْضَىٰ يَا عَلِيُّ أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَىٰ إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي؛ (طبری، تاریخ الامم والملوک، ج ۲ ص ۳۶۸).

- سپاه اسلام با سختی بسیار تا تبوک رفت^۱ و مدت بیست روز در آنجا توقف کرد، ولی بدون هرگونه درگیری و پس از انعقاد پیمان با چند قبیله، به سوی مدینه بازگشت. در این غزوه هر چند جنگی رخ نداد، اما آثار ارزشمندی به دنبال داشت:
- ۱- آزمودن میزان اطاعت و اخلاص مسلمانان نسبت به فرمان‌های الهی؛
- ۲- شناخت بهتر و بیشتر چهره منافقان و کوچک و بزرگ جزیره العرب.
- ۳- کسب تجربه و آمادگی و فراگرفتن مسیر برای فتوحات بعدی در منطقه شام؛
- ۴- تمرین عملیات نظامی در موقعیت‌های دشوار مکانی، زمانی و تدارکاتی؛
- ۵- نمایش قدرت و استقامت در برابر قدرت‌های

مهم‌ترین جنگ‌های مسلمانان در طول سال‌های استقرار پیامبر ﷺ در مدینه^۲

ردیف	نام جنگ	زمان وقوع	طرف مخاصمه	دلیل بروز جنگ	نتیجه جنگ
۱	بدر	سال ۲ ه.ق	مشرکان مکه	تلاش برای باز پس‌گیری اموال مسلمانان مکه که پس از هجرت آنان توسط قریش مصادره شده بود.	پیروزی قاطع مسلمانان و کشته شدن قریب ۷۰ تن از مشرکان
۲	اُحُد	سال ۳ ه.ق	مشرکان مکه	دفاع در مقابل حمله سپاه مکه به شهر مدینه که قصد حیران شکست خود در جنگ بدر را داشت.	شکست مسلمانان به دلیل سرپیچی تعدادی از جنگجویان مسلمان از دستور پیامبر ﷺ
۳	خندق (احزاب)	سال ۵ ه.ق	مشرکان مکه و سایر قبائل هم‌پیمان آنان و برخی گروه‌های یهودی	دفاع در مقابل حمله سپاهی که گروه‌ها و احزاب هم‌پیمان برای نابودی اسلام به راه انداخته بودند.	شکست احزاب
۴	جنگ‌های متعدد با یهودیان	سال‌های ۵، ۴، ۳ و ۲ ه.ق	قبایل و گروه‌های مختلف یهودیان مدینه (بنی قینقاع، بنی نضیر، بنی قریظه) و اهالی قلعه خیبر	پاسخ به پیمان‌شکنی‌ها، اهانت‌ها و خیانت‌های آشکار و پنهان یهودیان که مستقلاً یا با همدستی مشرکان برضد مسلمانان مرتکب شده بودند.	شکست یهودیان
۵	فتح مکه	سال ۸ ه.ق	مشرکان مکه	پاسخ به پیمان‌شکنی مشرکان نسبت به مفاد صلح حدیبیه و حمله به هم‌پیمانان مسلمانان.	پیروزی مسلمانان
۶	حُنین	سال ۸ ه.ق	مشرکان هوازن	دفاع در مقابل حمله قبایل بت‌پرستی که پس از فتح مکه، برای مبارزه با اسلام هم‌پیمان شده بودند.	شکست مشرکان
۷	موته	سال ۸ ه.ق	سپاهیان بَصَرا	پاسخ به قتل ناجوانمردانه سفیر پیامبر توسط حاکم بصره که نوعی اعلان جنگ محسوب می‌شد.	شهادت سه تن از فرماندهان سپاه اسلام و شکست مسلمانان
۸	تَبُوک	سال ۹ ه.ق	سپاهیان روم	واکنش به تحرکات نظامی رومیان در مرزها.	کار به برخورد نظامی نکشید.

۱- بدین لحاظ، نام این سپاه، در تاریخ به «جیش العسرة» و نام غزوه نیز به «غزوة العسرة» معروف شده است.

۲- بررسی دلایل بروز این جنگ‌ها نشان می‌دهد که مسلمانان هرگز آغازکننده جنگ نبوده‌اند و پیامبر از جنگ به عنوان ابزاری برای تحمیل اسلام

استفاده نکرده است.

مسجد ضرار

در آستانه حرکت رسول خدا ﷺ به سوی تبوک، گروهی از منافقان از آن حضرت درخواست کردند که در مسجد تازه احداث شده آنان اقامه نماز کند.

رسول خدا ﷺ نیز انجام این کار را به بازگشت از سفر موکول کرد. پس از بازگشت، با نزول آیاتی، نیت واقعی منافقان بر ملا و این مسجد نیز از سوی خداوند با عنوان «مسجد ضرار» خوانده شد:

«آنها که مسجدی می سازند تا به مؤمنان زیان رسانند و میانشان کفر و تفرقه اندازند، و برای کسانی

که می خواهند با خدا و پیامبرش بجنگند، کمینگاهی باشد، آنگاه سوگند می خورند که ما را قصدی جز نیکوکاری نبوده است، خدا گواه است که دروغ می گویند، هرگز در آن مسجد نماز مگزار...»^۱

با نزول این آیات، رسول خدا ﷺ دستور داد این مسجد تخریب و به آتش کشیده شود و سپس محل آن به زباله دانی تبدیل شود. واکنش سخت آن حضرت در برابر این حرکت به ظاهر فرهنگی منافقان، می تواند درس خوبی برای حکومت اسلامی در چگونگی برخورد با منافقان در هر دوره و زمانی باشد.

فکر کنید و پاسخ دهید

آیا می توانید در تحرکات امروزی دشمنان اسلام، نمونه های مشابه مسجد ضرار را بیابید؟

فرمان برائت

در آستانه ماه ذی حجه سال نهم هجری، آیات اولیه سوره توبه بر پیامبر ﷺ نازل شد و آن حضرت دستور یافت این آیات را در موسم حج به مردم ابلاغ کند. رسول خدا ﷺ برای این منظور، ابوبکر را به سوی مکه اعزام کرد؛^۲ اما هنگامی که او بخشی از مسیر را طی کرد، جبرئیل بر رسول خدا ﷺ نازل شد و چنین ابلاغ کرد: «این آیات را تو یا کسی که از توست، باید ابلاغ کند.» از این رو، به دستور آن حضرت، امیرمؤمنان علی علیه السلام بر شتر مخصوص پیامبر ﷺ سوار شد و خود را به ابوبکر رساند، آیات را از او ستاند و در «منا» تا سه روز به حاجیان اعلام کرد. محتوای پیام برائت چنین بود:

- ۱- خدا و پیامبر او ﷺ از مشرکان بیزارند؛
  - ۲- از سال آینده، هیچ مشرکی حق حج گزاردن ندارد؛
  - ۳- هیچ کس نباید با بدن برهنه و عریان طواف کعبه کند؛^۳
  - ۴- مشرکان تا چهار ماه فرصت دارند تا به سرزمین خود بازگردند، سپس هیچ پیمانی با آنان دارای اعتبار نیست، مگر آنانی که با پیامبر ﷺ پیمانی دارند که اعتبار آن بسته به مدت پیمان است.
  - ۵- هیچ کافری وارد بهشت نمی شود.
- ابلاغ این آیات توسط امیرالمؤمنین علی علیه السلام ضمن

۱- سوره توبه، آیات ۱۰۷ و ۱۰۸.

۲- بنا بر بعضی روایات تاریخی، سیصد نفر از مردان نیرومند مدینه نیز او را همراهی می کردند.

۳- مشرکان در دوره جاهلی پس از ورود به مکه، با این توجیه که ما نباید در لباس هایی که در آنها گناه انجام داده ایم، طواف کنیم، به صورت عریان

طواف می کردند!

ابراز فضیلت او بر دیگر صحابه، در گسترش هر چه بیشتر و سریع تر اسلام، تأثیر بسزایی داشت.

حَجَّةُ الْوُدَاعِ و ماجرای غدیر خُم

از مهم ترین رویدادهای سال دهم هجری، آخرین سفر حج پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم است. با نزول آیه و جوب حج^۱، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم چهار روز قبل از ماه ذی الحجه، با انبوه مسلمانان مدینه و دیگر نواحی، عازم انجام حج شد و تأکید داشت مسلمانان با دقت، اعمال حج را از او فراگیرند و می فرمود: «مواظب مواقف و مشاعر^۲ حج باشید؛ زیرا آنها از میراث های ابراهیمی است». هنگام عزیمت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به حج، علی رضی الله عنه برای دعوت مردم یمن به اسلام، در آنجا به سر می برد و در مکه به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم ملحق شد. در این سفر، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم اعمال صحیح حج را عملاً به مسلمانان آموزش داد و نیز در عرفات

و منا، به ایراد خطبه پرداخت. از مهم ترین سفارش های حضرت در این خطبه ها، تبیین جایگاه اهل بیت علیهم السلام و توصیه به همراهی و پیروی از آنان بود که در قالب حدیث معروف ثقلین^۳ بیان شد. هنگام بازگشت از این سفر، در منطقه غدیر خم، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در حضور انبوه جمعیت مسلمانان، ضمن ایراد خطبه ای مشتمل بر فرازهایی بسیار مهم، امیرالمؤمنین علی رضی الله عنه را به عنوان جانشین خود معرفی فرمود. این رویداد مهم را بسیاری از صحابه حاضر در غدیر نقل کرده اند و در بسیاری از منابع شیعه و اهل سنت روایت شده است.^۴ گفتنی است مهم ترین فراز خطبه غدیر این جمله رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم است که فرمود: «هرکس که من سرپرست او هستم، این علی نیز سرپرست اوست. خدایا، دوستان علی را دوست بدار و دشمنانش را دشمن بدار. یاران او را یاری کن و کسانی را که یاری اش نکنند، واگذار.»

حدیث ثقلین

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله و سلم: إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ، كِتَابَ اللَّهِ وَ عِزَّتِي أَهْلَ بَيْتِي أَلَا وَ هُمَا الْخَلِيفَتَانِ مِنْ بَعْدِي وَلَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ.

۱- «وَأَذَّنَ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ» (سورة حج، آیه ۲۷).

۲- مراد از مواقف و مشاعر، اعمالی است که در سرزمین های عرفات، مشعر و منا در مراسم حج توسط حاجیان انجام می شود.

۳- «من دو چیز گرانبها را در بین شما به جا می گذارم تا زمانی که به آن دو جنگ زنید هرگز گمراه نخواهید شد؛ کتاب خدا و اهل بیت؛ و خدای دانا و مهربان مرا خبر داد که این دو از هم جدایی ندارند تا آن گاه که [در روز قیامت] بر سر حوض [کوثر] با من ملاقات کنند».

۴- بنا بر گزارش علامه امینی در کتاب ارزشمند الغدير، حدیث غدیر را ۱۱۰ صحابی و ۸۴ تابعی نقل کرده اند و ۳۶۰ تن از محدثان اهل سنت نیز

در کتاب های خود، آن را روایت کرده اند.

اسامة بن زید به شام، قصد آن داشت که معارضان احتمالی جانشینی علی علیه السلام از مدینه دور شوند. همچنین تلاش کرد وصیت نامه‌ای مکتوب درباره جانشینی علی علیه السلام بنویسد؛ اما این کار با مخالفت برخی از اصحاب آن حضرت مواجه گشت!

آخرین پیام رسان الهی پس از بازگشت از سفر حج، تنها مدتی اندک در قید حیات بود و پس از طی مدت کوتاهی بیماری، به دیدار معبودش شتافت. آن حضرت در آخرین روزهای حیات، تلاش‌هایی را برای فراهم‌سازی زمینه‌های جانشینی علی علیه السلام صورت داد. به عنوان مثال، با تأکید بر عزیمت سریع سپاه

حدیث غدیر

قال رسول الله ﷺ: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِيٌّ مَوْلَاهُ»

فکر کنید و پاسخ دهید

به نظر شما چرا رسول خدا ﷺ تلاش می‌کرد وصیت نامه مکتوب از خود به جای گذارد؟

رسول خدا ﷺ بسیار کوتاه بود، اما توانست دستاوردهای درخشان و ماندگاری را به جای گذارد. در اینجا تنها به نمونه‌هایی از مهم‌ترین موارد اشاره می‌کنیم:

۱- بُعد اعتقادی

– تبیین اصل توحید و یکتاپرستی و سوق دادن انسان‌ها به آن

– تبیین حقیقت شرک و جلوه‌های آن و تلاش برای دور کردن انسان‌ها از آن

سرانجام در ۲۸ ماه صفر^۱ سال یازدهم هجری روح بزرگ پیامبر اکرم ﷺ که تجسم برترین فضایل و کمالات انسانی بود، به عالم بقا پرواز کرد. بشریت همواره با یاد کرد از سخنان و رفتار او توانسته مسیر هدایت از گمراهی، درستی از نادرستی و نور از ظلمت را بازشناسد.

سیره و دستاوردهای رسول خدا ﷺ
هر چند دوره رسالت – به ویژه حکومت –

۱- براساس برخی روایات، سه یا چهار روز بعد در دوم ربیع الاول، و براساس دیدگاه اهل سنت در دوازدهم ربیع الاول.

۳- بُعد فردی و خانوادگی

- رعایت اصل اعتدال در امور فردی همچون خواب و استراحت و خوردن و آشامیدن
- تأکید بر رعایت اصل بهداشت و آراستگی
- رعایت نظم و انضباط و تعادل و میانه‌روی در امور فردی و غیرفردی
- تأکید بر ساده زیستی و قناعت و پرهیز از تجمل‌گرایی و دنیا طلبی
- رعایت حقوق همسر و فرزندان و تأکید بر پرهیز از ظلم و بی‌عدالتی نسبت به آنان
- تأکید بر تربیت دینی خانواده و اهتمام به دوری آنان از گناهان و مفاسد.

۴- بُعد اجتماعی

- اهتمام بر هدایت عمومی جامعه و زدودن جلوه‌های مفاسد اجتماعی
- روحیه عفو و رأفت و مدارا
- تواضع و فروتنی و هم‌نشینی با فرودستان
- احترام و توجه به کودکان
- پیشی گرفتن در سلام
- اهتمام به رعایت حیا و عفت و حفظ حریم در ارتباط با زنان نامحرم
- اصلاح اختلافات میان مردم
- حق‌گویی در هر دو حالت خشم و آرامش
- عیادت کردن از بیماران، حتی در نقاط دوردست
- شرکت در تشییع جنازه مسلمانان
- رفع نیازِ نیازمندان در حد توان

- ترسیم درست از صفات الهی و مبارزه با آموزه‌های ناصحیح در این باره
- زدودن غبار تحریف از چهره ترسیم شده از انبیای الهی در ادیان تحریف شده
- ارائه حقایق غیبی درباره معاد و توجه دادن انسان‌ها، به آن
- تأکید بر مسئله خلافت و جانشینی اهل بیت (علیهم‌السلام)
- به عنوان ادامه مسیر رسالت

۲- بُعد حکومتی

- تأکید بر اهداف متعالی حکومت دینی همچون ترویج توحید، خداپرستی و عدالت
- تلاش برای ارائه نمونه عملی از یک حکومت دینی
- تأکید بر اصل همزیستی مسالمت‌آمیز با دیگر ادیان و ملت‌ها
- تأکید بر رعایت اصول انسانی در جنگ‌ها از قبیل عدم تعرض بر کودکان، زنان و پیران
- تأکید بر اصل عدم تعدی و ظلم و ظلم‌پذیری
- تأکید بر رعایت حقوق شهروندان در برابر حاکمان
- تأکید بر تساوی انسان‌ها در برابر قوانین و مقررات و نفی تبعیض
- تأکید بر نظام اقتصادی مبتنی بر کار و تلاش و تولید بهتر و بیشتر و منع ثروت اندوزی حریصانه و دنیاطلبانه
- تأکید بر التزام به تکالیف مالی همچون خمس و زکات و انفاق در راه خدا

فدک

سرزمین فدک، یکی از مراکز سکونت یهودیان بود که با فاصله‌ای اندک در جنوب خیبر قرار داشت. رسول خدا ﷺ همزمان با جنگ در منطقه خیبر، کسانی را فرستاد تا یهودیان فدک را به اسلام دعوت کند. آنان قدری صبر کردند تا سرنوشت خیبر را بدانند و پس از شکست خیبریان، اینان بدون هیچ‌گونه درگیری، حاضر به مصالحه با رسول خدا ﷺ شدند. از آنجا که سرزمین فدک، بدون جنگ در اختیار رسول خدا ﷺ قرار گرفت، همانند دیگر غنائم جنگی، میان مسلمانان تقسیم نشد و براساس قوانین اسلام، تعلق به رسول خدا ﷺ داشت. آن حضرت نیز به دستور خداوند و به پاسداشت ایثارهای مالی حضرت خدیجه علیها السلام در راه گسترش اسلام، فدک را به حضرت فاطمه علیها السلام واگذار کرد. پس از رحلت پیامبر ﷺ، خلیفه اول (ابوبکر) با این عنوان که فدک ملک حکومت اسلامی است، آن را از فاطمه علیها السلام بازستاند! سرزمین فدک، پس از آن ماجرا - به جز برهه‌هایی محدود - همواره در دست دیگران بوده و اکنون سرزمینی است آباد که به «حائط» معروف است.

پرسش‌های نمونه

- ۱- اهداف رسول خدا ﷺ از انجام عمره در سال ششم هجری چه بود؟
- ۲- مفاد صلح‌نامه حدیبیه را بیان کنید.
- ۳- چرا رسول خدا ﷺ سران دیگر کشورها را به اسلام دعوت کرد؟
- ۴- فتح نهایی خیبر به دست چه کسی انجام گرفت؟ سخن رسول خدا ﷺ درباره فاتح خیبر را نیز بیان کنید.
- ۵- با وجود صلح‌نامه حدیبیه چرا مسلمانان به مکه حمله کردند؟
- ۶- آثار و پیامدهای غزوة تبوک را برشمارید.
- ۷- براساس آیه ۷ از سورة توبه، اهداف منافقان از تأسیس مسجد ضرار چه بود؟
- ۸- مفاد پیام براءت چه بود؟ و چرا به وسیله امام علی علیه السلام ابلاغ شد؟

اندیشه و جست و جو

- ۱- معنا و مفهوم حدیث منزلت را با تحقیق و بررسی بیشتر، برای دیگر دانش‌آموزان توضیح دهید.
- ۲- درباره یکی از ویژگی‌های رفتاری رسول خدا ﷺ با استفاده از آیات و روایات، تحقیقی ارائه کنید.